

# Use of Landscape Audit Methodology for the Cultural-Aesthetic Values Evaluation (Case Study)

Magdalena Czajczyńska-Podolska, Magdalena Rzeszotarska-Patka

Wykorzystanie metodyki audytu krajobrazowego w ekspertyzie wartości kulturowo-estetycznych krajobrazu (studium przypadku)

**Key words:** landscape audit, landscape evaluation, values of the landscape

## Introduction

The Act of 24 April 2015 changing some other acts due to its provision of enhanced tools for landscape protection, also known as the “landscape act” [Journal of Laws “Dz.U.” of 2015, item 774]<sup>1</sup>, in tight connection with the European Landscape Convention (ELC) brought about some significant regulations for landscape protection in Polish law. Crucial elements of the Act are the regulations pertaining to: location of advertisements on roadsides; resolutions of municipal authorities concerning the conditions and rules for placing small architecture objects, advertisement boards, advertisement devices and fencing; rules for organization of landscape parks, areas of protected landscape and natural-landscape complexes; development of landscape protection issues in the system of environmental impact evaluation and, above all, the landscape audits.

Pursuant to the regulations of the “landscape act” regional authorities have the duty to conduct evaluation of landscape (in the Polish language the so called landscape audit) not less frequently than every 20 years, for the whole region. The purpose of the audit is to first identify the landscapes, define their characteristic features and perform valorisation, and then

indicate the priority landscapes for the investigated areas. Priority landscapes are areas that are particularly valuable for the society, due to their natural, cultural, historic, architectural, urban, rural, or aesthetic-vista values. The aim of the audit is also to indicate the significant threats to the priority landscapes, define local forms for architectural development in their area, and formulate recommendations and findings concerning the shaping of both the priority and other forms of protected landscape such as: cultural and national parks, nature reserves, landscape parks, areas of protected landscape, objects from the UNESCO World Heritage list, UNESCO Biosphere Reserves and areas and objects submitted for evaluation of these lists (art. 38a s. 3 item 2 of the “landscape act”). The audit can also indicate Landscape Parks, Areas of Protected Landscape, Nature and Landscape Parks, that due to significant deterioration of landscape values require deeper analysis of justification for their continued protection. The detailed scope and methods for landscape audit and the mode for evaluation of landscape and selection of priority landscapes were to be set by resolutions of the Cabinet of Ministers. In 2014 a team of experts in the panel of: J. Solon, T. Chmielewski, U. Myga-Piątek, M. Kistowski, consultants: Z. Myczkowski, J. Plit wrote a work entitled “Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia” [Solon et al. 2014] (eng. “Landscape

**Słowa kluczowe:** audyt krajobrazowy, waloryzacja krajobrazu, wartość kulturowo-estetyczna krajobrazu

## Wprowadzenie

Istotne zapisy dla ochrony krajobrazu w przepisach prawa polskiego wniosła Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, zwana również ustawą krajobrazową (Dz.U. 2015, poz. 774)<sup>1</sup> – ściśle powiązana z Europejską Konwencją Krajobrazową (EKK). Kluczowe elementy tej Ustawy stanowią regulacje prawne dotyczące: sytuowania reklam w pasie drogowym; uchwał rad gmin o zasadach i warunkach sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych, urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń; zasad organizacji parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych; rozbudowy zagadnień ochrony krajobrazu w systemie ocen oddziaływania na środowisko, a przede wszystkim audytów krajobrazowych.

Zgodnie z zapisami „ustawy krajobrazowej” samorządy województw mają obowiązek przeprowadzenia audytu krajobrazowego nie rzadziej niż raz na 20 lat na obszarze całego województwa. Zadaniem audytu jest identyfikacja krajobrazów, określenie ich cech charakterystycznych oraz dokonanie ich waloryzacji, a następnie wskazanie krajobrazów

priorytetowych na badanym terenie. Krajobrazy priorytetowe to obszary szczególnie cenne dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe. Celem przeprowadzenia audytu jest również wskazanie istotnych zagrożeń dla krajobrazów priorytetowych, określenie lokalnych form architektonicznych zabudowy w ich obrębie, a także sformułowanie rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony zarówno krajobrazów priorytetowych, jak i pozostałych form ochrony krajobrazu, takich jak: parki kulturowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obiekty z list Światowego Dziedzictwa UNESCO, Rezerваты Biosfery UNESCO oraz obszary i obiekty proponowane na te listy (art. 38a ust. 3 pkt. 2 „ustawy krajobrazowej”). Audyt może także wskazywać PK, OCHK, ZPK, które ze względu na znaczny spadek wartości krajobrazu wymagają pogłębionej analizy zasadności ich dalszej ochrony. Szczegółowy zakres i metodologia audytu krajobrazowego, a także sposób oceny krajobrazów i wskazania krajobrazów priorytetowych miały być określone w drodze rozporządzenia Rady Ministrów. W 2014 roku zespół ekspercki w składzie: J. Solon, T. Chmielewski, U. Myga-Piątek, M. Kistowski, konsultacja: Z. Myczkowski, J. Plit na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

przygotował na potrzeby wykonania audytu opracowanie pt. „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia”.

Celem artykułu jest przedstawienie na przykładzie wykonanej ekspertyzy wartości kulturowo-estetycznych krajobrazu dla gminy Drawsko Pomorskie możliwości wykorzystania metodyki audytu krajobrazowego. Ekspertyza dotyczyła części Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Drawskie”, co do której istniały przesłanki o wyraźnym spadku wartości krajobrazu, co mogło mieć wpływ na zasadność dalszej jego ochrony. Zleceniodawca ekspertyzy narzucił wykorzystanie przy jej opracowaniu metodyki audytu krajobrazowego przygotowanej w 2014 r. przez Solona i in. [2014].

## Metodyka audytu krajobrazowego

Opracowanie pt. „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia” zawiera szczegółową instrukcję wykonania audytu krajobrazowego, w skład której wchodzi wszystkie etapy postępowania, tj.: 1 – gromadzenie danych, 2 – identyfikacja krajobrazów, 3 – charakterystyka krajobrazów, 4 – ocena wartości i zagrożeń krajobrazów, 5 – planowanie krajobrazu.

Na wstępie zamieszczono wykaz zalecanych źródeł danych i sposobów gromadzenia wiedzy umożliwiających prawidłowe dokonanie

identification and evaluation – methods and main assumptions”) as ordered by General Directorate for Environmental Protection.

The main objective of this paper is to present, based on the analysis of cultural-aesthetics values of the landscape of Drawsko Pomorskie municipality, the possibility of application of methods of a landscape audit. The evaluation concerned part of the “Drawsko Lake District” Protected Landscape Area, where there were visible indications of a conspicuous loss of quality of the landscape, which could influence the justification of its continued protection. The ordering municipality decidedly imposed the use of the methods [Solon et al. 2014] for a landscape audit in its preparation.

## Methodology of landscape audit

The work entitled “Landscape identification and evaluation – methods and main assumptions” contains detailed instructions for performing a landscape audit, including all the stages of proceedings, i.e.: 1 – data collection, 2 – landscape identification, 3 – landscape characteristic, 4 – evaluation of values and threats to landscape, 5 – planning the landscape.

We first listed the recommended sources of data and methods for gathering knowledge that will enable proper conduction of landscape

stocktaking both when it comes to its natural and cultural values. After a thorough query of all the data about the area the authors of the instruction recommend delimitation of respective landscape units within the whole region and then their physiognomic and topological classification.

The next stage is the detailed characteristic of landscapes including definition of their analytic (natural and landscape) and synthetic characteristics. Its outcome is the completion of the landscape characteristic chart, linked with the identification of landscape characteristics, evaluation of its value, and in consequence the completion of landscape evaluation chart. Based on that chart it is possible to select priority landscapes for the respective region.

A priority landscape should fulfil at least one of the following criteria:

1. Uniqueness of appearance – landscape characterized by unique set analytic or synthetic features (that distinguish it).
2. Representativeness – a landscape that forms a “pattern”, a model, classic example for a selected subtype; and at the same time an optimal area as regards its functioning.
3. Clarity (unambiguity, legibility) of the landscape form – a landscape that in its total area belongs to one of 51 landscape subtypes, and at the same time is characterized by its relative constancy.

4. Current legal protection – landscapes that include areas or objects that were to present date subject to the status of national parks, objects from UNESCO natural and cultural heritage lists, areas of historic monuments, and – meeting at least one of the previous (1–3) criteria – some of the Nature 2000 areas, landscape parks, areas of protected landscape (APLs), nature reserves and cultural parks.
5. Importance of landscape – landscapes that achieved highest values in all categories of evaluation of features and characteristics (highest grade for characteristics) [Kistowski 2016].

The next stage of the procedure is the evaluation of threats to the possibility of preservation of priority landscapes and landscapes within areas or objects listed in art. 38 s. 3 item 2 of the “landscape act”. These threats are identified and evaluated in form of tables in relation to four main aspects: natural heritage, cultural heritage, landscape physiognomy, acoustic, scent and sanitary values. For each threat also its sources and origin (internal-external) were defined, together with their intensity, as the table attached shows.

The audit is completed with recommendations and conclusions pertaining to shaping and protection of priority and protected landscapes and setting local forms of architectural development.

inwentaryzacji krajobrazów zarówno pod względem przyrodniczym, jak i kulturowym. Po przeprowadzeniu kwerendy wszystkich danych o terenie autorzy instrukcji zalecają wyznaczenie – delimitację granic poszczególnych jednostek krajobrazowych w obrębie województwa, a następnie ich sklasyfikowanie pod względem fizjonomicznym i typologicznym.

Kolejny etap to szczegółowa charakterystyka krajobrazów obejmująca określenie ich cech analitycznych (przyrodniczych i kulturowych) oraz syntetycznych. Jej wynikiem jest uzupełnienie karty charakterystyki krajobrazów wraz z identyfikacją wyróżników krajobrazu, oceną ich wartości, co w konsekwencji pozwoli na sporządzenie karty oceny krajobrazu. Na podstawie tej karty możliwe będzie wyznaczenie krajobrazów priorytetowych dla danego województwa.

Krajobraz priorytetowy powinien spełniać minimum jedno z kryteriów:

1. Unikatowość występowania – krajobraz, który cechuje niepowtarzalny zestaw cech analitycznych lub syntetycznych (stanowiących wyróżnik).
2. Reprezentatywność – krajobraz, który jest „wzorcem”, stanowiącym modelowy, klasyczny przykład dla danego podtypu; jednocześnie obszar optymalny pod względem funkcjonowania krajobrazu.
3. Czystość (jednoznaczność, czytelność) formy krajobrazu

– krajobraz, który w całym swym obszarze należy do jednego z 51 podtypów krajobrazowych i dodatkowo cechuje się względną trwałością.

4. Dotychczasowa ochrona prawna – krajobrazy, w obrębie których występują obszary lub obiekty objęte dotychczas statusem parków narodowych, obszary z listy światowego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego UNESCO, obszarowe pomniki historii oraz – po spełnieniu przynajmniej jednego dodatkowego kryterium (pkt. 1–3) – niektóre obszary Natura 2000, parki krajobrazowe, OCHK i rezerваты przyrody, parki kulturowe.
5. Ważność krajobrazu – krajobrazy, które otrzymały najwyższe wartości we wszystkich kategoriach oceny cech szczególnych i charakterystycznych (najwyższy stopień wyróżników krajobrazu) [Kistowski 2016].

Kolejnym etapem postępowania jest ocena zagrożeń możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów, o których mowa w art. 38a ust. 3 pkt. 2 „ustawy krajobrazowej”. Zagrożenie są identyfikowane i oceniane w formie tabelarycznej w odniesieniu do czterech głównych dziedzin: dziedzictwa przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego, fizjonomii krajobrazu, walorów akustycznych, zapachowych i sanitarnych. W przypadku każdego zagrożenia określane jest

również jego źródło, pochodzenie (wewnętrzne – zewnętrzne) oraz natężenie według załączonej tabeli.

Audyt kończą rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych i chronionych oraz określenie lokalnych form architektonicznych zabudowy.

## Studium przypadku - ekspertyza wartości kulturowo-estetycznych krajobrazu (gmina Drawsko Pomorskie)

Ekspertyza krajobrazowa dotycząca ewentualnej zmiany granic OCHK została wykonana na potrzeby gminy Drawsko Pomorskie w 2016 roku. Jej częścią składową, obok ekspertyzy wartości przyrodniczych, było zidentyfikowanie i scharakteryzowanie walorów kulturowych i estetycznych (w tym widokowych)<sup>2</sup> fragmentu terenu obszaru chronionego krajobrazu zlokalizowanego w sąsiedztwie miasta Drawsko Pomorskie na podstawie metodyki audytu krajobrazowego oraz powszechnie stosowanych zasad waloryzacji krajobrazu kulturowego.

Obszar objęty opracowaniem zlokalizowany jest w gminie Drawsko Pomorskie, na południe od miejscowości Zarańsko i na północ od Drawska Pomorskiego. Jego granice w sposób czytelny wydzielają elementy

## Case study – expert evaluation of cultural and aesthetic qualities of landscape (Drawsko Pomorskie municipality)

The landscape evaluation in relation to possible change of borders of the APL was performed for the needs of Drawsko Pomorskie municipality in 2016. Apart from the evaluation of natural values it also consisted in the identification and characterization of cultural and aesthetic (including vista)<sup>2</sup> values of parts of the area of protected landscape located near the town of Drawsko Pomorskie, based on the audit methodology and commonly applied rules for valorisation of cultural landscapes.

The area subject to the investigation is located in the Drawsko Pomorskie municipality, west of the town of Zarańsko and north of Drawsko Pomorskie. Its borders clearly encompass the elements that are easy to identify in the landscape, such as: paved and dirt roads surrounded by rows of trees, compact forest walls and the bed of the Drawa river. The location mainly includes rural areas and scarce trees in between fields and greenery in form of rows and alleys located in stretches around the borders of the area. There are several volumetric objects located at

the borders in the villages of: Dalewo, Gogólczyn and Zarańsko.

## Methodology for evaluation of cultural-aesthetic values of the landscape

The method for expert evaluation of the cultural – aesthetic values of the landscape was based on the proposed scope and instructions for landscape audit. Nevertheless, as the methodical procedure of audits is adjusted to large area analysis concerning whole regions (Voievodships) we abandoned the elements that were not applicable to the area under analysis, such as indication and development of charts of priority landscapes (as there are no priority landscapes within the area). In accordance with the audit procedure the work included:

- search query gathering information about the area, including field studies;
- landscape characteristic, including identification of cultural and aesthetic values;
- identification and evaluation of threats to the landscape.

The information gathered during the research is presented in tables developed in accordance with the methodology of landscape audit: Table 1 – Material resources and cultural features of landscape; Table 2 – Module II. Landscape characteristics;

Table 3 – Module III. Landscape characteristics – synthetic features; Table IV. Threats to landscape<sup>3</sup>.

For better clarity of the work the tables were supplemented with broader description of characteristic landscape elements and graphic analyses that present cultural-aesthetic values of the area and the degradation and threats to the landscape on a geodetic base in 1:10 000 scale.

Furthermore, for the needs of the present work, we performed the analysis of vista availability of terrain, including descriptive and graphic parts – with the objective of verification of its potential impact on landscape perception.

## The query and gathering information about the area

For the needs of this work we performed area stocktaking and photographic documentation during our site inspections conducted both in the fall-winter period and in the summer of 2016. The query of source materials included the analysis of documents gathered in the archives of the Szczecin office for conservation of historic monuments [Municipal Register of Monuments for Drawsko Pomorskie], municipal zoning documents [Study of conditions and directions for spatial development of Drawsko Pomorskie municipality; Natural valorization of the Drawsko

łatwo identyfikowalne w krajobrazie, takie jak: drogi utwardzone i gruntowe obsadzone szpalerami drzew, zwarta ściana lasu oraz koryto rzeki Drawy. Na terenie znajdują się głównie uprawy rolnicze i nieliczne zadrzewienia śródpolne oraz zieleń o charakterze szpalerów i alei zlokalizowana odcinkowo wzdłuż granic terenu. Natomiast przy granicach terenu występują nieliczne obiekty kubaturowe, zlokalizowane we wsiach: Dalewo, Gogółczyn i Zarańsko.

## Metodyka ekspertyzy wartości kulturowo-estetycznych krajobrazu

Metodyka ekspertyzy wartości kulturowo- estetycznych krajobrazu została oparta na proponowanym zakresie i instrukcji postępowania audytu krajobrazowego, jednak ze względu na to, że postępowanie metodyczne zgodne z audytem dostosowane jest do analiz wielkoobszarowych dotyczących całych województw, zrezygnowano z elementów niemających odniesienia do będącego przedmiotem analiz terenu, takich jak wskazanie i opracowanie kart krajobrazów priorytetowych (na opracowanym terenie brak jest krajobrazów priorytetowych). Zgodnie z metodyką audytu prace objęły:

- kwerendę i zgromadzenie informacji o terenie, w tym studia terenowe;

- charakterystykę krajobrazu, w której sporządzono identyfikację walorów kulturowo-estetycznych;
- identyfikację i ocenę zagrożeń krajobrazu.

Uzyskane w trakcie badań informacje zostały zaprezentowane w tabelach opracowanych według metodyki audytu krajobrazowego: tabela 1 – Zasoby materialne i cechy kulturowe krajobrazu; tabela 2 – Moduł II. Wyróżniki krajobrazu; tabela 3 – Moduł III. Wyróżniki krajobrazu – cechy syntetyczne; tabela IV. Zagrożenia krajobrazu<sup>3</sup>. Dla większej czytelności opracowania tabele postanowiono uzupełnić o rozszerzony opis charakterystycznych elementów krajobrazu, analizy graficzne przedstawiające walory kulturowo-estetyczne terenu oraz dewastacje i zagrożenia krajobrazu na podkładzie geodezyjnym w skali 1:10 000.

Dodatkowo, na potrzeby opracowania wykonano analizę dostępności widokowej terenu, składającą się z części opisowej i graficznej w celu zweryfikowania jego potencjalnego wpływu na percepcję krajobrazu.

## Kwerenda i zgromadzenie informacji o terenie

Na potrzeby opracowania ekspertyzy wykonano inwentaryzację terenu oraz dokumentację fotograficzną w trakcie wizji lokalnych

prowadzonych zarówno w okresie jesienno-zimowym, jak i latem 2016 roku. Kwerenda materiałów źródłowych objęła analizę dokumentacji zgromadzonej w archiwum wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie [Gminna Ewidencja Zabytków Drawsko Pomorskiego], gminnych dokumentów planistycznych [Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Drawsko Pomorskie; Waloryzacja przyrodnicza gminy Drawsko Pomorskie; Gmina Drawsko Pomorskie – Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010–2014], jak i analizę dostępnej literatury fachowej [Krajobraz kulturowy Polski. Województwo zachodniopomorskie; Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim; Wieś pomorska wczoraj i dziś] oraz popularnonaukowej [Rowerem po ścieżkach przyrodniczych w gminie Drawsko Pomorskie; Szlakiem drawskich grodzisk wczesnośredniowiecznych].

## Charakterystyka krajobrazu i identyfikacja jego walorów kulturowo-estetycznych

Podstawą do określenia charakterystycznych cech krajobrazu badanego terenu była tabela inwentaryzacyjna kulturowych walorów



Pomorskie municipality; Drawsko Pomorskie Municipality – The municipal historic monument protection plan for the years 2010–2014] as well as the analysis of the available subject-related literature [Krajobraz kulturowy Polski. Województwo zachodniopomorskie; Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim; Wieś pomorska wczoraj i dziś] and popular science literature [Rowerem po ścieżkach przyrodniczych w gminie Drawsko Pomorskie; Szlakiem drawskich grodzisk wczesnośredniowiecznych].

## Landscape characteristics and identification of its cultural & aesthetic values

The table presenting the stock-taking results of the cultural values of the landscape, drawn pursuant to the “Landscape identification and evaluation – methods and main assumptions” and the additional map entitled The cultural & aesthetic values, with cultural values marked within the research area and the most important cultural values of its immediate surrounding all formed the basis for determination of characteristic features of the landscape.

The cultural values of landscape were identified in the following categories: architectural objects,

rural objects, military and defensive objects, fortified objects, transport infrastructure, objects and complexes connected with religion, cemeteries, objects of former industrial and craftsman architecture, mansions and residential objects, post-mining objects, objects of tourism and recreational investments, memorials, public places, monuments and memorial barrows, preserved ownership evidence, morphological type of village, genetic type of village (pursuant to “Landscape identification and evaluation – methods and main assumptions”). **We also added the category of composed greenery and marked the objects listed in the Register of Historic Monuments of the Western Pomeranian Region and the Municipal Register of Historic Monuments of Drawsko Pomorskie, also adding**

### the existing tourist trails: one walking trail and one cycling trail.

More than ten objects were identified within the investigated areas in the above mentioned groups. Furthermore, in direct vicinity of this area we also identified several other objects of significant cultural value, these were marked on the “Cultural & aesthetic values of area” map. Among the most valuable ones are the objects included in the List of Real Historic Monuments of the Western Pomeranian Region: the palace park in Dalewo (reg. no. 1149) and the mansion park in Zarańsko (reg. no. 1110).

The conducted analysis proved that the area has only a few and of little significance cultural & aesthetic values (Fig. 1) that refer mainly to several archaeological objects (that are



Fig. 1. General view of the area as seen from the small hill of Kocia Górka, 2016 (photo by M. Czalczyńska-Podolska)

Ryc. 1. Widok ogólny terenu z niewielkiego wzniesienia Kociej Górki, 2016 r. (fot. M. Czalczyńska-Podolska)

krajobrazu, wykonana według opracowania „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia” oraz opracowana dodatkowo mapa pt. Walory kulturowo-estetyczne, na której zaznaczono przede wszystkim walory kulturowe znajdujące się w granicach terenu opracowania, jak również najważniejsze walory kulturowe znajdujące się w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Walory kulturowe krajobrazu identyfikowano w kategoriach: obiekty archeologiczne, obiekty zabudowy wiejskiej, obiekty architektury wojskowej i obronnej, obiekty architektury warownej, infrastruktura komunikacyjna, obiekty i kompleksy religijne, cmentarze, obiekty dawnej architektury przemysłowej i rzemieślniczej, obiekty architektury dworskiej i rezydencjonalnej, obiekty poeksploatacyjne, obiekty zainwestowania turystycznego i rekreacyjnego, miejsca pamięci, obiekty użyteczności publicznej, pomniki i pamiątkowe kopce, zachowane ślady własności, typ morfologiczny wsi, typ genetyczny wsi (według opracowania „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia”).

**Dodatkowo wyróżniono kategorię zieleni komponowaną, a także oznaczono na mapie obiekty wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Zachodniopomorskiego i do Gminnej Ewidencji Zabytków Drawskiego Pomorskiego oraz istniejące szlaki turystyczne: pieszy i rowerowy.**

W granicach terenu opracowania w wyszczególnionych powyżej

grupach zidentyfikowano kilkanaście obiektów. Ponadto, w bezpośrednim sąsiedztwie terenu zidentyfikowano dodatkowo kilka obiektów o istotnych walorach kulturowych, które zostały pokazane na mapie „Walory kulturowo-estetyczne terenu” ze względu na swoje oddziaływanie na krajobraz. Wśród nich do najcenniejszych należą obiekty, które zostały wpisane do Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Zachodniopomorskiego: park pałacowy w Dalewie (nr rej. 1149) oraz park dworski w Zarańsku (nr rej. 1110).

Przeprowadzona analiza wykazała, że teren posiada nieliczne i mało znaczące walory kulturowo-estetyczne (ryc. 1) dotyczące głównie kilku obiektów archeologicznych (słabo widocznych lub zupełnie niewidocznych w terenie) oraz obiektów architektonicznych zabudowy wiejskiej i religijnej, z których najcenniejszy jest kościół wraz z dzwonnica drewnianą w Dalewie.

## Analiza widokowej dostępności terenu

Zastosowaną metodykę audytu postanowiono uzupełnić o analizę widokową terenu wykonaną w trakcie dwóch wizji lokalnych, zarówno w porze bezlistnej drzew i krzewów, jak i w pełni sezonu wegetacyjnego. Analiza została przedstawiona graficznie na mapie pt. Dostępność widokowa terenu, na której zaznaczono charakterystyczne

panoramy widokowe terenu – miejsca ekspozycji czynnej i biernej<sup>4</sup> oraz dostępność widokową terenu z dróg publicznych. Analizie poddano dwie drogi publiczne stanowiące granice terenu opracowania: od zachodu – fragment drogi wojewódzkiej nr 173, prowadzącej z Drawskiego Pomorskiego do Zarańska, a od północy fragment gruntowej drogi prowadzącej z Zarańska w kierunku wschodnim. Jednocześnie to właśnie tylko wzdłuż tych dróg przebiegają szlaki turystyczne.

Przeprowadzona analiza wykazała, że teren jest bardzo mało ekspozycyjny i praktycznie niedostępny widokowo z wymienionych dróg publicznych (ryc. 2). Wgląd na teren skutecznie ograniczają liczne zadrzewienia i zakrzaczenia przydrożne występujące wzdłuż drogi gruntowej od północy oraz ukształtowanie terenu wzdłuż drogi wojewódzkiej – liczne pagórki z roślinnością śródpolną oraz aleja kasztanowców zlokalizowana wzdłuż tej drogi na północ od Gogółczyzna. Widok jest ograniczony w trakcie sezonu wegetacyjnego, jak i poza nim.

## Identyfikacja i ocena zagrożeń walorów kulturowo-estetycznych terenu

Podstawą dokonania oceny stanu zagrożenia walorów kulturowo-estetycznych terenu była tabela



poorly visible or completely invisible in the field) and architectural objects of rural and religious origin, with the most valuable one being the church and the wooden belfry of Dalewo.

## Analysis of vista availability of the area

We decided to supplement the audit methodology with the analysis of vista availability of the area performed during two site visits, both during the leafless period for trees and bushes, and in the middle of the vegetative season. This analysis was graphically presented in the map entitled Vista availability of terrain, which marks characteristics view panoramas of the area – places of active and passive exposition<sup>4</sup> and the view availability of the area from public roads. Two public roads were subject to investigation, namely regional road no. 173 from Drawsko Pomorskie to Zarańsko, and the stretch of dirt road from Zarańsko to the east that at the same time delineated the research area of our analysis. These are also the roads that the tourist trails run along.

The analysis conducted proved, that the area is of very low exposition and practically inaccessible for vistas from the above mentioned public roads (Fig. 2). The view of the area is effectively limited by numerous trees and bushes growing north of the dirt road, and by the terrain relief – numerous hills with field crops and an

alley of chestnut trees to the north of Gogólczyn in the case of the regional road. The vista is limited both during and out of the vegetative season.

## Identification and evaluation of threats to the cultural & aesthetic values of the area

The “Threats to landscape” table, drawn up according to the “Landscape identification and evaluation – methods and main assumptions” and the additional map entitled “Devastation and threats to the landscape” formed the basis for evaluation of conditions threatening the cultural & aesthetic values of the area.

According to the audit methodology the “Threats to landscape” table results from the table developed on the basis of the “Landscape characteristics – analytical features” and “Landscape characteristics – synthetic features” tables. According to the authors of “Landscape identification and evaluation – methods and main assumptions” the characteristics of landscape are its characteristic and individual features (including unique ones) of the respective landscape [Solon et al. 2014, p. 62].

The table of “Landscape characteristics – analytical features” included the values of indicators of selected features (deemed to be landscape distinguishers) taken from full analytical

tables<sup>5</sup>. Among the landscape characteristics found in the area one can see: archaeological objects (including archaeological points and traces and cemeteries), rural layouts and rural and suburban objects (including the morphologic type of village, rural objects – school, house, farm and barn), mining, foundry and power industry facilities (transformation station), religious and cult complexes (including the cemetery and church), objects of town and residential architecture (mansion), transport infrastructure facilities (high voltage power line resulting in a linear devastation of the landscape) and composed greenery (alley of chestnut trees and the mansion park). The characteristics listed above, apart from the power line, are poorly identifiable in the landscape (archaeological sites) or only locally identifiable (architectural structures).

The “Landscape characteristics – synthetic features” table included the evaluations of landscape features. The synthetic features are general characteristics of directly measurable phenomena of complex nature and depending on numerous particular features. These are most often expressed in ordinal or nominal scales. We determined such features as: constancy, tradition, representativeness, uniqueness, physiognomic type, genetic type, basic functions of landscape, and its auxiliary functions. Values of these indicators were interpreted according to the list for indicator evaluation [Solon et al. 2014, p. 56–61].

Fig. 2. View from the public road, 2016 (photo by M. Rzeszotarska-Pałka)

Ryc. 2. Widok na teren z drogi publicznej, 2016 r. (fot. M. Rzeszotarska-Pałka)



„Zagrożenia krajobrazu”, wykonana według opracowania „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia” oraz wykonana dodatkowo mapa „Dewastacje i zagrożenia krajobrazu”.

Zgodnie z metodyką audytu tabela „Zagrożenia krajobrazu” jest tabelą wynikową, opracowaną na podstawie tabeli „Wyróżniki krajobrazu – cechy analityczne” oraz „Wyróżniki krajobrazu – cechy syntetyczne”. Według autorów opracowania „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia” wyróżnikami krajobrazu określa się zestaw cech charakterystycznych i indywidualnych (w tym

unikatowych), które w syntetyczny sposób opisują treść, zasoby i walory (wartości) danego krajobrazu [Solon i in. 2014, s. 62].

W tabeli „Wyróżniki krajobrazu – cechy analityczne” zawarto wartości wskaźników wybranych cech (uznanych za wyróżniki krajobrazu) z pełnych tabel analitycznych<sup>5</sup>. Wśród zidentyfikowanych na badanym terenie wyróżników krajobrazu znalazły się: obiekty archeologiczne (w tym punkty i ślady archeologiczne oraz cmentarzyska), układy ruralistyczne i obiekty zabudowy wiejskiej i podmiejskiej (w tym typ morfologiczny wsi, obiekty zabudowy wiejskiej – szkoła, dom, zagroda

i stodoła), obiekty górnictwa, hutnictwa i energetyki (trafostacja), kompleksy religijne i kultu (w tym cmentarz i kościół), obiekty architektury mieszczańskiej i rezydencjonalnej (dwór), obiekty infrastruktury komunikacyjnej (linia wysokiego napięcia, stanowiąca liniową dewastację krajobrazu) oraz zieleń komponowana (aleja kasztanowców i park dworski). Wskazane wyróżniki, oprócz linii wysokiego napięcia, są słabo identyfikowane w krajobrazie (obiekty archeologiczne) lub identyfikowalne tylko lokalnie (obiekty architektoniczne).

W tabeli „Wyróżniki krajobrazu – cechy syntetyczne” zawarto ocenę cech krajobrazu. Cechy syntetyczne są to charakterystyki obejmujące w sposób ogólny zjawiska mierzalne bezpośrednio, mające charakter złożony i zależne od bardzo wielu cech szczegółowych. Są one wyrażane najczęściej w skalach porządkowych lub nominalnych. Oznaczono takie cechy jak: trwałość, tradycja, reprezentatywność, unikatowość, typ fizjonomiczny, typ genetyczny, funkcje podstawowe krajobrazu, funkcje uzupełniające krajobrazu. Wartości wskaźników zinterpretowano zgodnie z listą opisującą sposób oceny wskaźników [Solon i in. 2014, s. 56–61].

Oceniając cechy syntetyczne krajobrazu, dla terenu opracowania w kategorii Trwałość wybrano wskaźnik 3A (krajobraz zmienny sezonowo, w kategorii Tradycja – 2 (krajobraz nienoszący śladów obecności



Fig. 3. Silos in the area of former State Farm, 2016 (photo by M. Rzeszotarska-Pałka)

Ryc. 3. Silosy na terenie byłego PGR, 2016 r. (fot. M. Rzeszotarska-Pałka)



In evaluation of the synthetic features of the landscape of the present area we selected indicator 3A for Constancy (seasonally changing landscape), 2 for Tradition (landscape devoid of traces of local, regional tradition), 3 for Representativeness (landscape subject to standardization), 2 for Uniqueness (average landscape), 2A for Physiognomic type (open, undulating landscape), 2A for Genetic type (landscape with evolutionary changes), 4A for Basic functions of the landscape (agricultural function) and 1A for Auxiliary functions (residential function). The performed analysis of the synthetic features of the landscape clearly indicates that the area subject to our investigation does not have features that would justify its inclusion in priority landscapes from the viewpoint of its cultural & aesthetic values.

For the identified landscape characteristics we performed the identification and evaluation of threats to the landscape. The evaluation of threat intensity has an estimative character [Solon et al. 2014, p. 67–82] distinguishing internal and external threats.

The analysis of threats in relation to cultural objects revealed several threats for the identified characteristics of the landscape. The threats listed in the table were also located and marked on the *Devastation and threats to landscape* map that demonstrates the existing areas subject to landscape devastation – both linear and area related, including the



Fig. 4. High voltage line, 2016 (photo by M. Rzeszotarska-Pałka)

Ryc. 4. Linia wysokiego napięcia, 2016 r. (fot. M. Rzeszotarska-Pałka)

tradycji lokalnych, regionalnych), w kategorii Reprezentatywność – 3 (krajobraz ulegający standaryzacji), w kategorii Unikatowość – 2 (krajobraz przeciętny), w kategorii Typ fizjonomiczny – 2A (krajobraz falisty odkryty), w kategorii Typ genetyczny – 2A (krajobraz z nawarstwieniami ewolucyjnymi), w kategorii Funkcje podstawowe krajobrazu – 4A (funkcja rolnicza) i w kategorii Funkcje uzupełniające – 1A (funkcja osadnicza). Analiza cech syntetycznych krajobrazu wyraźnie wskazuje, że teren będący przedmiotem opracowania nie posiada cech dających podstawy do zakwalifikowania go do krajobrazów priorytetowych z punktu widzenia oceny walorów kulturowo-estetycznych.

Dla zidentyfikowanych wyróżników krajobrazu dokonano identyfikacji i oceny zagrożeń krajobrazu. Ocena intensywności zagrożenia ma charakter bonitacyjny [Solon i in. 2014, s. 67–82] z rozróżnieniem zagrożeń wewnętrznych oraz zewnętrznych.

Analiza zagrożeń w odniesieniu do obiektów kulturowych wykazała istnienie kilku zagrożeń zidentyfikowanych wyróżników krajobrazu. Zagrożenia wykazane w tabeli zlokalizowano i zaznaczono również na mapie „Dewastacje i zagrożenia krajobrazu”, która pokazuje istniejące obszary podlegające dewastacji krajobrazu – liniowej oraz powierzchniowej, do których należą zdegradowane tereny po byłym PGR

oraz linie wysokiego i niskiego napięcia (ryc. 3–4).

Za najbardziej istotne zagrożenia dotyczące krajobrazu kulturowego terenu opracowania uznano: dekompozycję i degradację zespołów rezydencjonalno-parkowych (Gogółczyn, Zarańsko), dekompozycję i wyburzenia w obrębie zespołów folwarcznych (Gogółczyn, Zarańsko) oraz zaniedbania historycznych wiejskich cmentarzy (Dalewo).

## Walory kulturowo-estetyczne terenu

Teren poddany badaniom, choć znajduje się w znaczącej części w granicach Obszaru Chronionego Krajobrazu „Pojezierze Drawskie”, nie posiada istotnych walorów krajobrazowych, w szczególności kulturowo-estetycznych. Na terenie występuje tylko jeden obiekt wpisany do rejestru zabytków, zlokalizowany przy południowo-wschodniej granicy terenu opracowania. Pozostałe obiekty zabytkowe we wsiach Dalewo i Gogółczyn znajdują się w Gminnej Ewidencji Zabytków i należą do obiektów powszechnie występujących na terenie Pomorza Zachodniego. Jedyne obiekty dość cenne kulturowo, jakie znalazły się w granicach opracowania, należą do grupy obiektów archeologicznych (również ujętych w Gminnej Ewidencji), słabo widocznych w terenie – większość z nich umiejscowiona jest w południowej części terenu.

Podsumowując, należy stwierdzić, że na analizowanym terenie dominuje dość monotony, typowy dla terenów upraw rolniczych lekko falisty krajobraz, który urozmaicają nieliczne zadrzewienia śródpolne i nasadzenia wzdłuż dróg. Ponadto, wartość krajobrazowo-estetyczną terenu znacząco obniżają zidentyfikowane głównie w północnej i środkowej części terenu dewastacje (dewastacja powierzchniowa na terenie dawnego PGR we wschodniej części wsi Zarańsko i dewastacja liniowa pod postacią linii wysokiego i średniego napięcia przebiegających przez teren z zachodu na wschód) oraz istniejące zagrożenia dotyczące obiektów zabytkowych, które dodatkowo przyczyniają się do postępującej dewaluacji nielicznych walorów kulturowych terenu. Jedyne w południowej części badanego terenu krajobraz posiada wyraźne walory estetyczne i widokowe, związane z obecnością malowniczo meandrującego koryta rzeki Drawy w sąsiedztwie wsi Dalewo i samej wsi Dalewo – dobrze zachowanej pod względem kompozycyjnym i architektonicznym, której wyróżniki stanowią obiekty zabytkowe: kościół oraz dwór wraz z parkiem, a także budynek trafostacji zlokalizowany przy drodze polnej.

deteriorated areas of the former State Farm and high and low voltage power lines [Figs. 3, 4].

We determined the following as the most significant threats to the cultural landscape of the area: decomposition and degradation of residential-park complexes (Gogólczyn, Zarańsko), decomposition and demolitions of the mansion-farm complexes (Gogólczyn, Zarańsko), and the negligence of the historic village cemeteries (Dalewo).

## Cultural and aesthetic values of the area

The research area, although located mostly in the "Drawsko Lake District" Area of Protected Landscape, fails to exhibit significant landscape values, and cultural & aesthetic ones in particular. The area includes just one listed historic monument, located at its south-eastern border. The remaining historic objects located in Dalewo and Gogólczyn villages are only listed in the Municipal Register of Monuments and are objects commonly found within Western Pomerania. The sole objects with relative cultural value that are included within the research area are of the group of archaeological objects (also listed in the Municipal Register), which are poorly visible in the terrain – most of them are located in the southern part of the area.

Summing up it must be said that the area subject to our analysis

is dominated by quite monotonous, typical rural, slightly undulating landscape, diversified only by scarce trees growing in the fields and along the roads. Furthermore the landscape & aesthetic values of the area are significantly decreased by the devastations located mainly in its northern and middle part (the surface devastation in the former State Farm in the eastern part of Zarańsko village and the linear devastation in form of the high and medium voltage power lines that run across the area from west to east) and the existing threats to historic objects, that additionally contribute to the successive devaluation of the still existing, scarce cultural values of the area. Only in the southern part of the investigated area the landscape has distinct aesthetic and vista values, connected with the presence of the picturesquely meandering Drawa river bed near the village of Dalewo and in the village itself – which is well preserved when it comes to its composition and architecture, with its characteristics in the form of two historic objects: the church and the mansion with the park, and the power station building located along the dirt road.

## Discussion and conclusions

There are different methods for landscape valorisation, including those based on evaluation of natural value of the respective elements of

the environment (naturalistic valorisations), methods based on evaluation of aesthetic and compositional elements of the landscape, and the methods assuming the valorisation of landscape for particular purpose (tourism, zoning, sociology) [Szopińska et al. 2016, p. 61]. In this background the landscape audit conducted to identify the landscapes, determine their characteristics and valorise them, and in turn indicate the priority landscape of the respective area seems theoretically to be a needed and useful tool, most of all due to the attempts to prioritize the role of characteristic features of the researched area. The determination of the so called characteristics that characterize and determine the identity of the place, which are decisive in selection of priority landscapes is important for correct valuation of landscape and its harmonious planning.

Still the complicated and labour-intensive structure of audit methodology does not foster its application. The scope of data and analyses required to perform the landscape audit seems too vast even on the regional scale. The ambiguity of some of the analysed landscape features, e.g. homeliness also forms another weak point of this audit, favouring different interpretations. Furthermore the approach concentrating mainly on scientific disciplines of geography and ecology (and that with the declared interdisciplinary nature) lowers the quality of the work. The analysis of architectonic aspects



## Dyskusja i wnioski

Istnieje wiele różnych metod waloryzacji krajobrazu, wśród których można wyróżnić metody oparte na ocenie wartości przyrodniczej poszczególnych elementów środowiska (waloryzacja przyrodnicza), metody oparte na ocenie walorów estetycznych i kompozycyjnych krajobrazu oraz metody zakładające waloryzację krajobrazu do określonego celu (rekreacja, planowanie przestrzenne, sozologia) [Szopińska i in. 2016, s. 61]. Na tym tle audyt krajobrazowy przeprowadzany w celu identyfikacji krajobrazów, określenia ich cech charakterystycznych oraz dokonania ich waloryzacji, a w efekcie wskazania krajobrazów priorytetowych dla badanego terenu, teoretycznie wydaje się potrzebnym i użytecznym narzędziem, przede wszystkim z uwagi na próby wyeksponowania w nim roli cech charakterystycznych badanego obszaru. Określenie tzw. cech swoistych, charakterystycznych i decydujących o tożsamości miejsca, które w tym wypadku decydują o wskazaniu krajobrazów priorytetowych, jest ważne dla właściwej oceny krajobrazu i jego harmonijnego planowania.

Niestety, skomplikowana i pracochłonna struktura metodyki audytu nie sprzyja jego wykorzystaniu. Zakres danych i analiz niezbędnych do wykonania audytu krajobrazowego wydaje się zbyt obszerny nawet w skali województwa. Słabą stroną audytu może być także pewna

niedookreśloność analizowanych cech krajobrazu jak np. ocena swojskości, co sprzyjać będzie różnym interpretacjom. Dodatkowo, ujęcie zagadnienia głównie przez pryzmat dyscyplin naukowych jakimi są geografia i ekologia (pomimo deklarowanej interdyscyplinarności) obniża jakość opracowania. Analizy aspektów architektonicznych krajobrazu zajmują dużo mniej miejsca w audycie niż aspektów przyrodniczych. Z punktu widzenia urbanistycznego w audycie brakuje należytego wyeksponowania walorów estetyczno-widokowych. Podlegają one identyfikacji „tylko dla krajobrazów priorytetowych w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu, co jest zdecydowanie zbyt wąskim rozwiązaniem” [Audyt krajobrazowy. Materiały z seminarium eksperckiego IM, s. 7]. Profesor Kistowski słusznie poddaje w wątpliwość, czy metodologia audytu w wystarczającym stopniu zapewnia ochronę walorów wizualnych krajobrazu [Audyt krajobrazowy. Materiały z seminarium eksperckiego IM, s. 16]. Audyt bowiem nie zakłada przeprowadzenia analiz widokowych badanego terenu, jego ekspozycji, powiązań widokowych i oddziaływania w szerszym kontekście wizualnym. Tymczasem walory widokowe terenu (w tym jego wyeksponowanie) stanowią niezwykle istotny element oceny wartości krajobrazowych, często decydujący o jego wykorzystaniu na cele turystyczno-rekreacyjne. Stopień wyeksponowania terenu i jego dostępność

widokowa z dróg publicznych są informacją wpływającą istotnie na ocenę możliwości oddziaływania terenu na percepcję krajobrazu, która wydaje się niezbędną do rzetelnego wskazania krajobrazów priorytetowych, a także określenia zasadności i celów ochrony krajobrazu.

Podsumowując, należy zauważyć, że metodyka audytu w aktualnej postaci wymaga dalszych uzupełnień, przede wszystkim w celu dostosowania jej szczegółowości na potrzeby na poziomie lokalnym oraz należytego uwzględnienia walorów widokowych terenu. Wątpliwości budzi również fakt, że obecna propozycja metodyki audytu dostosowana jest praktycznie wyłącznie do krajobrazów przyrodniczych i przyrodniczo-kulturowych i nie uwzględnia złożoności krajobrazów miejskich. Wskazuje to wyraźnie na konieczność dalszych prac w kierunku opracowania kryteriów identyfikacji krajobrazów priorytetowych w odniesieniu do specyfiki przestrzeni miejskiej i należytego uwzględnienia aspektów architektonicznych.

### **Magdalena Czalczyńska-Podolska**

Katedra Architektury Współczesnej, Teorii i Metodologii Projektowania  
Wydział Budownictwa i Architektury  
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

### **Magdalena Rzeszotarska-Palka**

Katedra Projektowania Krajobrazu  
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa  
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

of the landscape occupies larger volumes of the audit than the analysis of natural values. From the viewpoint of urban sciences the audit lacks proper exposition of aesthetic and vista values. These are identified "only for priority landscapes in landscape parks and areas of protected landscape, which is definitely too narrow an approach" [Landscape audit. Materials from expert seminar of the IM, p. 7]. Prof. Kistowski justly doubts if the audit methodology sufficiently secures the protection of Visual values of landscape [Landscape audit. Materials from expert seminar of the IM, p. 16] as this audit does not assume the conduction of vista analyses of the investigated area, its exposition, vista links and its action in a broader visual context. Whereas the visual values of the area (including its exposition) form an immensely significant element in valuation of landscape values, that is frequently decisive for its use for tourist and recreation purposes. The degree of area exposition and its vista accessibility from public roads gives information that significantly influences the evaluation of the possibility of areas influence on landscape perception, which seems necessary for reliable identification of priority landscapes, and also the determination of justification and objectives for landscape protection.

In conclusion it must be noted that the audit methodology in its current form requires further supplementation, mostly to adjust it to the detail of needs at a local level

and for appropriate inclusion of vista values of the landscape. What also rises doubts is the fact that the current proposal for audit methodology is practically almost exclusively used for natural and natural-cultural landscape and it does not take the complexity of urban landscapes into account. This clearly indicates the need for further work that will lead to development of identification criteria for priority landscapes in relation to specific urban areas and proper inclusion of architectonic aspects.

**Magdalena Czaczyńska-Podolska**

Department of Contemporary Architecture  
Theory and Methodology of Design  
Faculty of Civil Engineering and Architecture  
West Pomeranian University of Technology in  
Szczecin

**Magdalena Rzeszotarska-Palka**

Department of Landscape Design  
Faculty of Environmental Management and  
Agriculture  
West Pomeranian University of Technology in  
Szczecin

**Endnotes**

<sup>1</sup> The provisions of the "landscape act" came in force on 11.09.2015.

<sup>2</sup> When it comes to the broadly understood environment and nature protection the aforesaid acts of law frequently use the term landscape values. The landscape acts defines them as "natural, cultural, historic, aesthetic-vista values of the area and the terrain form, natural phenomena and constituents, civilization elements, that are shaped by nature or human activity, which are connected therewith" [Dz.U. of 2015, item 774, art. 9 s. E].

<sup>3</sup> Due to the vast volume of material gathered and presentation method that do not allow for

legible presentation, the Tables are not presented in the paper.

<sup>4</sup> The places of active exposition include panoramas stretching from researched areas to neighboring areas, and the places of passive expositions include the characteristic vistas of the research area, visible from adjacent areas.

<sup>5</sup> The analytical features are measurable, relating to a single class of objects, phenomena or processes. They are most frequently expressed in quotient scales [Solon et al. 2014, p. 62].

## Przypisy

<sup>1</sup> Zapisy „ustawy krajobrazowej” obowiązują od 11.09.2015 r.

<sup>2</sup> W odniesieniu do zagadnień szeroko rozumianej ochrony środowiska i przyrody, w wymienionych aktach prawnych stosowane jest często pojęcie walory krajobrazowe. Ustawa krajobrazowa określa ich definicję jako „wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, estetyczno-widokowe obszaru oraz związane z nimi rzeźbę terenu, twory i składniki przyrody oraz elementy cywilizacyjne, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka” (Dz.U. 2015. poz. 774, art. 9. ust. E).

<sup>3</sup> Tabele, ze względu na obszerność materiału i sposób przedstawienia informacji uniemożliwiający czytelny przekaz, nie są prezentowane w artykule.

<sup>4</sup> Do miejsc ekspozycji czynnej zaliczamy panoramy rozciągające się z terenu opracowania na tereny sąsiednie, a do miejsc ekspozycji biernej zaliczamy charakterystyczne widoki na teren opracowania z terenów sąsiednich.

<sup>5</sup> Cechy analityczne są to cechy mierzalne, odnoszące się do jednej klasy obiektów, zjawisk lub procesów. Wyrażane są najczęściej w skalach ilorazowych [Solon i in. 2014, s. 62].

## Literature – Literatura

1. Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja, 20 października 2000 r. (Dz.U. Nr 14, poz. 98).

2. Gminna Ewidencja Zabytków Drawskiego Pomorskiego, Pracownia Dokumentacji Konserwatorskiej VERBUM, Szczecin 2010, Karty Gminnej Ewidencji Zabytków – obiekty wymienione w opracowaniu.

3. Kistowski M., 2016. Audyt krajobrazowy – podstawowe źródła danych i założenia metodyczne, prezentacja na szkoleniu „Ochrona krajobrazu”, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Gorzów Wlkp., wrzesień 2016.

4. Krajobraz kulturowy Polski. Województwo zachodniopomorskie, 2002. pod red. J. Bogdanowskiego,

Wydawnictwo VADEMECUM, Kraków – Warszawa.

5. Rowerem po ścieżkach przyrodniczych w gminie Drawsko Pomorskie, 2012. Przedsiębiorstwo Poligraficzno-Reklamowe TONGRAF, Piła.

6. Solon J., Chmielewski T. J., Myga-Piątek U., Kistowski M., konsultacja: Myczkowski Z., Plit J., 2014. Przygotowanie opracowania pt. „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia”, Zadanie III. 1. Opracowanie szczegółowej instrukcji postępowania, prowadzącej wykonawcę audytu od rozpoczęcia prac do pełnego zakończenia, wersja 2, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego, Warszawa.

7. Solon J., Plit J., Kistowski M., Milewski P., 2014. Przygotowanie opracowania pt. „Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia”, Zadanie 1. Propozycja podstawowej klasyfikacji krajobrazów w oparciu o dotychczasowe opracowania w zakresie regionalizacji fizycznogeograficznej oraz typologii krajobrazów, z uwzględnieniem zróżnicowania geologicznego, morfometrycznego, genezy rzeźby i roślinności potencjalnej oraz zróżnicowania historycznokulturowego, PAN, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego, Warszawa.

8. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Drawsko Pomorskie, 2003. Zespół projektowy: Kozłowski P., Kajetańczyk R., Arciuszkiewicz U., Fojud A., Curanow V., Kozaczuk E., INVEST PLAN, sp. z o.o. Poznań-Czaplinek, Drawsko Pomorskie.

9. Szczepanik-Janyszek M., Janyszek S., 2002. Waloryzacja przyrodnicza gminy Drawsko Pomorskie (operat generalny), opracowany na podstawie operatu szczegółowego z zakresu flory i roślinności

oraz przyrody nieożywionej i krajobrazu, Biuro Konserwacji Przyrody w Szczecinie, Szczecin.

10. Szlakiem drawskich grodzisk wczesnośredniowiecznych: turystyczny szlak pieszy na terenie gminy Drawsko Pomorskie i gminy Węgorzyno, 2014. (tekst T. Choroba), Przedsiębiorstwo Poligraficzno-Reklamowe TONGRAF, Piła.

11. Szopińska E., Rubaszek J., Raduchowska O., 2016. Ocena krajobrazu – przegląd wybranych metod, Architektura Krajobrazu, 2, vol. 51, 54–71.

12. Szulc H., 1988. Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim, Prace Geogr. IGiPZ PAN, 149.

13. Szymski A., Rzeszotarska-Pałka M., Pawłowski W., Ignaczak-Felińska J., 2006. Wieś pomorska wczoraj i dziś, Walkowska Wydawnictwo, Szczecin.

14. Audyt krajobrazowy. Materiały z seminarium eksperckiego IM, [http://archiwum.mos.gov.pl/artukul/6028\\_europejska\\_konwencja\\_krajobrazowa/25534\\_audyt\\_krajobrazowy.html](http://archiwum.mos.gov.pl/artukul/6028_europejska_konwencja_krajobrazowa/25534_audyt_krajobrazowy.html) (dostęp 28.08.2017).

15. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U. poz. 774, t.j. z 2016 r.).

16. Witek M., Witek W., 2010. Gmina Drawsko Pomorskie – Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2010–2014. Verbum Szczecin.